

MUSTAFA HATTİ EFENDİ'NİN VIYANA SEFARET RAPORU ÜZERİNE

Dr. A. İbrahim SAVAŞ

Osmanlı elçilerinin, diplomatik görevlerini tamamladıktan sonra Sultana takdim ettikleri sefaret raporları, muhtevalarının, politik, coğrafi ve kültürel açıdan çok zengin ve tafsilatlı olmaları sebebiyle, Osmanlı diplomasi tarihi hakkında son derece öneme haiz tarihi kaynaklar arasındadırlar. Elçiler vasıtasıyla kurulan karşılıklı diplomatik münasebetler, Osmanlı elçilerine olduğu gibi, Avrupa devletleri elçilerine de, kültürel ve sosyal bazda, devletlerin birbirlerini daha iyi tanımaları fırsatını vermiştir. Barışçı ilişkilerin kurulmasında da önemli rol oynayan bu tür yaklaşımlar, daha ziyade, Osmanlı Devleti diplomasinin dönüm noktasını teşkil eden Karlofça Barışından sonra, Osmanlıların kültürel ve sosyal yaşantılarına büyük etkide bulunmuşlardır. Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris sefaret raporunun Osmanlı İmparatorluğunda matbaanın kurulmasına¹ ve Ebubekir Ratip Efendi'nin Viyana sefaret raporunun da, Osmanlı devlet ve askerî düzeninin Sultan III. Selim zamanında modernize olmasına ve Batılı standartlara uydurulmasına büyük katkıları olduğu bilinmektedir.²

İçerikleri yönünden birbirinden ayrılan Seyahat ve Sefaret raporları, kültür tarihi bakımından büyük anlam ifade etmelerine rağmen, günümüzde, çok az sayıda yayınlandığı gibi, o kadar az sayıda da ilmi çalışmalara tabi tutulmuştur.

Hammer'e göre,³ Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, 1774 Küçük Kaynarca barış antlaşmasına kadar, 36 çeşitli devlete 205 legasyon gönder-

1. Pakalın, M. Zeki, OTDS, II. Cilt, s. 138-139; Unat, F. Reşit, OSS, s. 52-53; Hammer, J. von, GOR, VII. Cilt, s. 366-367.
2. Stein, J.M., An Eighteen-Century Ottoman Ambassador observes the West, Archivum Ottomanicum dergisi, X., 1985 (1975), s. 219-224.
3. Hammer, GOR, IX. Cilt, s. 303-334; Hammer'e göre, Viyana'ya gönderilen elçi sayısı 32 olarak kaydedilmiştir. Unat, OSS, s. 47.

rilmiştir; fakat bu sefirlerin muhtemel raporlarından sadece 42 tanesi yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır ve bu çalışmayı da Unat Bey e borçluyuz.

Osmanlıca kaynakların tespit çalışmalarının henüz bitmemiş olmasını göz önünde bulunduracak olursak, bu sefaret raporlarının sayısının artması gayet mümkün; fakat, büyük bir ihtimalle, bunların belirli bir kısmının yangın, tabii âfet veya herhangi bir sebepten yok olduğunu da düşünmek mümkün.

Mevcut sefaretnamelerden en eskisi, Vaşvar barış antlaşmasından sonra, antlaşma metinlerini teslim etmek için 1665 yılında Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa'ya aittir ve en sonucusu da Abdürrezzak Bahir Efendi'nin sefaret raporudur.⁵

1526 Mohaç meydan muharebesinden sonra başlayan Avusturya - Osmanlı münasebetlerinin, başlangıcından, daimi elçilerin yabancı ülkelere gönderilmeye başlanmasına kadar, Osmanlılar Viyana'ya 42 legasyon göndermişlerdir ve bu elçilerin sefaret raporlarından ancak yedisi bilinmektedir.⁶

Kara Mehmed Paşa'nın Viyana sefaret raporu henüz ilmî olarak çalışılmamıştır ancak çeşitli ilmî dergi ve eserlerde yayınlanmıştır.⁷ Re'isül-küttab Mustafa Efendi'nin, 1730 yılında Sultan I. Mahmud'un tahta çıkmasını tebliğ için Viyana'ya yapmış olduğu sefaretle alâkalı rapor hakkında, Viyana Üniversitesinde, Fuat Sanaç Bey çalışmaktadır ve bitmek üzeredir.

Viyana'ya gönderilen ve üzerinde bilimsel çalışma yapılan sefaret raporlarına gelince;

Zülfikar Paşa'nın, 1688-1692 yıllarında yapılan Viyana barış görüşmeleri hakkındaki sefaret raporu, Wolfgang Jobst tarafından;⁸ İbrahim Paşa'nın Pasarofça barışından sonra Viyana'ya yaptığı (1719) sefaret, Friedrich Kraelitz-Greifenhorst;⁹ Ahmed Resmî Efendi'nin 1757/58 yılındaki Viyana

4. Bu sayı, Prof. Dr. Azmi Süslü'nün son çalışması ile 45'e yükselmiştir : «Un Aperçu sur les Ambassadeur Ottomans et leurs Sefaretnames», Ank. Üniv. D.T.C. Fak. D. Ankara, 1983.

5. Unat, s. 47-53; Unat'ın eserinde sefaret yılı yanlış olarak 1655 olarak verilmiştir. s. 47-50.

6. a.g.e. s. 47-53, 65-68, 92-97, 102-105, 154-162.

7. Unat, s. 51.

8. Der Gesandtschaftsbericht des Zülfikar Efendi über die Friedensverhandlungen in Wien 1689, Doktora tezi, Wien 1980.

9. İbrahim Pascha Sefaretnamesi, Bericht über den Zug des Grossbotschafters nach Wien im Jahre 1719, Sitzungsberichte der k.k. Akademie, III. Cl't, 159, Wien 1907.

sefaret raporu, bilinmeyen bir yazar tarafından¹⁰ Almancaya tercüme edilmiş ve ayrıca Bedriye Atsız hanım tarafından sadeleştirilmiştir;¹¹ Ebubekir Patib Efendi'nin Sefaret raporu, J.M. Stein¹² tarafından bilimsel çalışmaya tabi tutulmuştur.

Son zamanlarda, bazı Sefaretnamelerin ilmi olarak incelenmesi ve İstanbul kütüphanelerinde bulunan eserlerin (elyazmalarının) katalog numaraları (kısmen) yeniden düzenlenmiş olması nedeniyle, Unat'ın eserindeki katalog bilgileri tamamen doğru değildir ve bu bilgilerin de yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Mustafa Hattı Efendi'nin sefareti, Viyana'da büyük ilgiyle karşılanmış ve Osmanlı elçisine ve onun misyonuna duyulan ilgi, Avusturya Devlet arşivinde halen mevcut belgelerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır; bu sefaret, o devrin diplomatik ve politik şartları gereği büyük anlam kazanmıştır.

Bu Osmanlı elçisinin sefaret raporu hakkında çok az araştırma yapılmış ve bu araştırmalarda, çoğu araştırmalarda olduğu gibi, ya sefaret raporu sadece tercüme edilmiş (sadeleştirilmiş) veya gayet kısa olarak sefaret raporunun içeriği ve misyonun amacı ifade edilmeye çalışılmıştır. Fakat, Sefaretnameler veya sadece Mustafa Hattı Efendi'nin Viyana Sefaret raporu hakkında çalışma yapanlar, bu Osmanlı elçisini, 1730 yılında Viyana'ya gönderilen Re'isül-küttab Mustafa (Tavukçu Reis) Efendi ile karıştırmışlardır.¹³

Mustafa Hattı Efendi'nin Sefaret raporunu, mevcut elyazma nüshalar ve arşiv belgeleri ışığında incelemeye ve bu misyonun gayesini tarihi kaynaklara bağlı kalmak kaydıyla özetlemeye, âzami gayret sarfettik.¹⁴

Osmanlı Diplomasisine Bakış

Osmanlıca kaynakların tespit çalışmalarının henüz neticelenmiş olmaması sebebiyle, Osmanlıların, yabancı bir ülkeye ilk kez ne zaman legasyon gönderdikleri henüz kesin olarak bilinmemektedir; fakat, impara-

10. *Gesandtschaftsberichte von seinen Gesandtschaften in Wien im Jahre 1757 aus dem türkischen Originale, übersetzt von einem unbekanntem Mitarbeiter der «Allgemeinen Literatur-Zeitung» J.V. Hammer, Berlin-Stettin 1809.*

11. Atsız, Bedriye, Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnameleri, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1983.

torluğun kuruluşundan sonraki yıllarda komşu ülkelerle diplomatik temasların olması herhalükârda şüphe götürmemektedir.¹⁵

Osmanlıların 1300 yılları civarında, yalnız Bizans ve Türk beylikleri ile ilişki kurmaları göz önünde bulundurulacak olursa, Avrupa'lı ve Balkan ülkeleriyle diplomatik münasebetlerinin olduğunu düşünmek mümkün değildir. Osmanlıların, Bizansla hem politik ve hem de akrabalık bağlarına dayanan ilk diplomatik temasları, daha ziyade dar bir çerçevede cereyan ediyordu.¹⁶

İlk defa, Osman Bey'in oğlu Orhan (1324-1362) zamanında son derece güçlenen Osmanlılar, gerçek bir devlet olma imkânına sahip oldular ve Çanakkale Boğazı ve Trakya'daki Gelibolu üzerinden yaptıkları akınlarla, diğer devletlerle karşı karşıya geldiler.

Orhan Bey, 1347 yılında, Bizans hükümdarı Johannes VI. Kantakuzenos (1341-1354) ile Üsküdar'da buluşup, onunla gelişen Sırp tehlikesine karşı alınması gereken ortak önlemleri görüştü. 1349'da Orhan Bey, Kantakuzenos'un yardım isteği üzerine, oğlu Süleyman Paşa'nın komuta ettiği 20.000 kişilik bir orduyu Sırlara karşı gönderdi; bu hizmet karşılığında Orhan Bey, mükafat olarak, yalnız hükümdarın kızı Theodora'yı eş olarak almakla kalmayıp, aynı zamanda Trakya'nın Ege kıyısındaki Bizans topraklarında askerî operasyonlar yapmak hakkını da elde ediyordu. Adı geçen hükümdarın tekrar yardım isteği üzerine, Süleyman Paşa Rumeli'ye çıkarak, 1353'de Dimetoka'da (Didymoteichon) birleşik Sırp-Bulgar ordusunu hezimete uğrattı; bunun üzerine Bizans Kayseri ona, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında, Gelibolu'dan 5 km. kuzeyde, Gelibolu yarımadasında bulunan Yunanlılara ait sahil köşkü Tzympe'yi¹⁷ hediye etti. Bu şekilde Osmanlılar, ilk defa 1353 yılında Doğu Avrupa'ya ayak basmış oluyorlardı.¹⁸ Yukarıda sözü edilen yardım talebi hususunda La Jonquière, eserinde,

15. Karamuk, Gümeç, Azmi Efendis Sefaretname, s. 108.

16. A. Cevdet Paşa, Kısâs-ı Enbiyâ ve tevârih-i hulefâ, II. Cilt, s. 507-508. Osman Bey 1297/98 yılında, Bizanslı Bilecik tekfurı tarafından düğüne davet edilir ve Köse Mihal bu maksatla Osman Bey'e elçi olarak gelir. Bkz. Târih-i Neşri, I. Cilt, s. 52-53. Neşri'ye göre bu düğün 1299/1300'de yapılmıştır.

17. Tzympe: Trakya'nın ilk müstahkem mevki; Gelibolu yarım adasının Marmara sahilinde, yaklaşık olarak, Küçük Asya'daki Görece karşısında, Ortaköy'den (Hexamilon) pek uzakta olmayan bir yerde olması gerekir; Türkçe kaynaklara göre Tzympe çok değişik isimlerle anılmaktadır. Uzunçarşılı, OT, I. cilt, s. 156-157; Öztuna Yılmaz, ODT, I. Cilt, s. 73; Neşiri, I. cilt s. 86-87; Vogiatzis, Georgios, Die Anfaenge der Türkan herrschaft in Thrakien und die ersten Niederlassungen, s. 32 ve 59; Aktepe, Münir; Tarih Dergisi, 1-2, 283-307.

18. Werner, Ernst, Die Geburt einer Grossmacht Osmanen, s. 123-143; Herzberg, G.F., Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches bis gegen Ende des 16. Jhds., s. 423; Uzunçarşılı, a.g.e. s. 156-157.

bu münasebetle bir Bizans'lı elçinin Orhan Bey'e gönderildiğini zikretmektedir.¹⁹ „

Osmanlıların, Avrupa ve Balkanlardaki devletlerle ilk ve doğrudan ilişkileri, Süleyman Paşa'nın Gelibolu'ya yerleşmesinden sonra başlamıştır.

Osmanlıların yabancı ülkelere gönderdikleri ilk legasyon hakkında farklı kanaatler mevcuttur; Hammer, 1774 yılına kadar Osmanlılar tarafından yabancı ülkelere gönderilen elçilerden bahsettiği listede, ilk sefaretin, Orhan Bey'in saltanatı esnasında, 1339 yılında, Bağdad'a yapıldığını ifade etmektedir ve Osmanlıların Bizans'a ve Bizans Kayser'inin de Osmanlı Beyliğine defalarca elçi gönderdiği görüşünü savunmaktadır. Sultan Orhan'ın da, Kantakuzenos'un kızı ile evliliği münasebetiyle Bizans'a bir elçi göndermiş olması gerekmektedir. Sultan I. Bayezid 1394 yılında Mısır'a bir elçi göndermiştir ve bu sefaret neticesinde Sultan'a Mısır halifesi tarafından «Sultan» payesi verilmiştir.²⁰ Cevdet Paşa, Venedik'le 1416/17 yılında yapılan Boğaz antlaşmasının metnini teslim etmek üzere bir elçinin gönderildiğini ve bunun, Osmanlıların Avrupa'ya gönderdikleri ilk legasyon olduğunu iddia etmektedir.²¹

Bu iddia, yukarda sözü edilen sebeplerden dolayı doğru olmasa gerekir; sayın Pakalın'ın da ifade ettiği gibi, Osmanlılar ilk defa, Sultan Çelebi Mehmed (1413-1421) zamanında değil, aksine daha önce komşu ülkelerle diplomatik münasebetler kurmuşlardır.²² Bundan başka, Silberschmidt'e göre, Osmanlılara ilk elçi, 1390 civarında Venedik tarafından gönderilmiştir.²³

Misyonlar, daimi elçiliklerin tesisinden önce, daha ziyade belirli sebeplerden dolayı gönderiliyorlardı. Bâbüâli'nin yabancı ülkelerdeki ilk temsilcilikleri ilk kez Sultan III. Selim zamanında 1792-1796 yıllarında, sırasıyla, 1792'de Londra'da, 1795'de Paris ve 1796'da Berlin'de olmak üzere tesis edilmiştir.²⁴ Fakat buna karşın, yabancı ülkeler çok daha önce, Bâbü-

19. La Jonquière, *Historie de L'Empire Ottoman*, I. Cilt, st. 63; Fischer, *Weltgeschichte Der Islam*, II. Cilt, s. 26-30.

20. Hammer, *GOR*, IX. Cilt, s. 326-327.

21. A. Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, II. Cilt, s. 658; Tan, Turhan, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7.3.1938, sayı: 4960.

22. Pakalın, M.Z., *OTDS*, II. Cilt, s. 138-139.

23. Silberschmidt, Max, *Das orientalische Problem zur Zeit der Entstehung des türkischen Reiches nach venezianischen Quellen*, s. 56.

24. Unat, F.R., *OSS*, s. 20; Öztuna, *ODT*, II. Cilt, s. 61-62; Venedik ilk büyük elçisini 1454 yılında İstanbul'a göndermiştir ve bunlar Balyos olarak adlandırılıyorlardı; Fransızlar 16. Yüzyılın ortalarında, Polonya 1475, Rusya 1497, Avusturya 1528 ve İngiltere 1581'de takip etmişlerdir.

âli'deki menfaatlerini temsil etmek üzere İstanbul'a büyük elçiler göndermişlerdir.²⁵

Sefir Gönderme Sebepleri :

Sefir gönderme sebepleri, çeşitlerine göre, genelleştirilebilir ve aşağı yukarı üç ana grupta özetlenebilir;²⁶

a) Ulak gönderme :

Bu elçiler, gerek Sultanın yabancı bir Krala yazdığı mektup gerekse Vezirin yabancı bir devlet bakanına yazdığı mektup olsun, yalnız bunları teslim etmek ile görevlendiriyorlardı. Bunlar, ya, 17. Asırdan önce Sultanın özel elçileri olarak görülen Çavuşlar vasıtasıyla,²⁷ ya da Nâmeresân'lar²⁸ tarafından yabancı ülkelere götürülüyorlardı.

Osmanlıların Avrupa'lı devletlerle olan diplomatik trafiğinin ilk devirlerinde Çavuşlar, Bâbîâli tarafından fevkalâde elçi olarak vazifeleniyorlardı, bu yüzden Batı diploması dilinde bu elçilere Internuntius tabiri kullanılıyordu.²⁹

b) Merasimler sebebiyle elçi gönderme :

Bu tür sefaretlerin gayesi, Sultanın tahta cülusu, azli veya ölümü mü-nasebetiyle yabancı ülke hükümdarlarını haberdar etmek ve aynı zamanda, yabancı bir ülke hükümdarının tahta geçişini tebrik veya taç giyme merasimine katılmak gayesini güdüyordu. Elçiler, bunun dışında, yabancı bir ülke hükümdarına Sultanın iyi niyet dileklerini tebliğ etmek ve onun adına İstanbul'a herhangi bir kutlamaya davet etme görevi de veriliyordu.³⁰

c) Politik sebeplerle elçi gönderme :

Sefaretlerin büyük bir çoğunluğu bu grupta izah edilebilir. Bu tür elçilerin vazifesi, karşılıklı ziyaretleşmelerden ve imzalanan antlaşma metinlerinin teslim edilmesinden veya hediyelerin takdim edilip her türlü tebligattan özel görüşmelere kadar olan bir alanı içeriyordu. Elçiler, yabancı bir ülkenin yardım isteğine cevap teşkil eden durumlarda veya silah ve

25. Karamuk, G., a.g.e. s. 109.

26. a.g.e. s. 109.

27. Hammer, Staatsverfassung und Verwaltung des Osmanischen Reiches, II. s. 54; Gibb+Bowen, The Islamic Society and The West, I/1, s. 87: Çavuşlar, önceleri Sultanın huzura kabul merasimlerinde misafirleri ve paye sahiplerini huzura getirirlerdi ve Sultanın sarayı terk ettiği esnada, ona muhafız olarak görev yaparlardı.

28. Bu isim daha ziyade Tatarlar için kullanılır; Pakalın, II. C. s. 635; Unat, s. 19.

29. Hammer, Staatsverf., II. Cilt, s. 54-55.

30. Karamuk, s. 109; Unat, s. 14-23.

Yeniçeri gönderilmesi gerektiğinde de yabancı bir ülkeye gönderilebiliyordu. Barış teklifini iletmek veya yabancı bir ülkeyi protesto etme gibi hal-lerde de elçi gönderilmiştir. Bir sürü sefaretlerin, antlaşma kararlarını ve politik ve ticari müzakereleri yürütmek için yapılmıştır; buna ilaveten, bu sefaretlerin, cizye meselelerini bir karara bağlamak, sınır tespiti ve dostane ilişkiler kurma veya bozulan ilişkileri tekrar düzeltme gayesiyle yapıldığı bilinmektedir.³¹ Osmanlı diplomasisinin dönüm noktasını teşkil eden Karlofça Barışından sonra, yabancı bir ülkenin tarafsızlığını temin etme maksadıyla elçi gönderildiği vâkidir ki, bu daha önceki diplomatik trafiğin sözü edilen sebeplerine son derece yabancı bir olaydır.³²

Payelendirme Dereceleri ve Diplomatlar :

Hammer'in elçiler listesinden de anlaşılacağı gibi, imparatorluğun kuruluşundan itibaren, yabancı ülkelerle diplomatik trafik tesis edilmiştir. Bugün elimizde, ilk Osmanlı elçilerinin belirli payelerle yabancı ülkelere gönderildiklerini kanıtlayan bir belge mevcut değil. Fakat, 16. Yüzyıldan itibaren elçiler, misyonlarının karakterine ve gidecekleri ülkelerin itibarına uygun olarak, ya Büyükelçi —Ambassadeur— veya Ortaelçi³³ —Envoyè— elçilik payeleriyle gönderiliyorlardı. Basit bir görevle, sadece mektup teslim etmek için, «Nâmeresân» olarak adlandırılan Tatarlar görevlendiriliyorlardı.³⁴ Osmanlıların Avrupa'lı ülkelerle olan diplomatik trafiğinin ilk yıllarında Çavuşlar bu görevi Fevkalâde elçi olarak üstleniyorlardı.³⁵ Unat Bey, Nâmeresan ve Çavuşların herhangi bir resmi görevleri bulunmadığını ifade ediyor.³⁶ Fakat, bunlar elbette resmi bir sıfatla gönderiliyorlardı ama çoğu durumlarda müzakere yetkileri yoktu.³⁷

31. Karamuk, s. 110; Unat, s. 17-19.

32. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa, Prut seferi esnasında, Seyfullah Ağa isimli bir elçiyi ve Sadrazam Damat Ali Paşa Venedik seferi esnasında (1715) İbrahim Müteferrika'yı Avusturya başbakanı Prens Eugen'e bu maksatla göndermişlerdir. Uzunçarşılı, IV/1, s. 77, 101, 109 ve 112; Name-i hümayun Defteri 6, s. 206; Roider, Karl, Austrians Eastern Question, s. 40-41.

33. Yılmaz Öztuna Bey'in, «Orta elçi ve Büyük Elçi ayrımı yenidir, modern diplomaside vardır» ifadelerine katılmak mümkün değil ve mevcut sefaretnameler de bunun aksini isbat etmektedir. Öztuna, ODT, II. Cilt, s. 62.

34. Unat, s. 19-20.; Karamuk, s. 111.

38. Hammer, Staatsverf., II. Cilt, s. 55.

36. Unat, s. 19.

37. Karamuk, s. 111-112.

Daha önce geçtiği gibi, Sultan III. Selim tarafından, 1792'den itibaren, yabancı ülkelere daimi elçiler gönderilmeye başlandı ve görev süreleri üç yıldır.³⁸ Böylece Bâbiâli, 1815 yılına kadar dış ülkelerde daimi elçiler tarafından temsil edildi. İlk defa, karşılıklı diplomasiye samimi alâkadan dolayı, diplomatik sınıflandırılmaları 19.3.1815 Viyana Kongresinde belirlenen Osmanlı diplomatik korpu teşkil edildi. Bu andan itibaren Bâbiâli üç çeşit diplomatik paye sınıflandırılmasını tanıdı, yani, Büyük Elçi (ambassadeur ordinaire), Fevkalâde Büyük Elçi; (ambassadeur extraordinaire) ve Fevkalâde Elçi (Envoyè extraordinaire), bunun dışında, Murahhas Vekil (ministre plênipotentiaire), yabancı Krallar nezdinde görev yapan maslahat güzâr (chargés d'affaires).³⁹

Osmanlı diplomasi tarihinde tek Şehzade Elçisi, Selim'in (III. Selim) özel elçisi İshak Bey'dir. Bu elçi, Veliâhd Selim tarafından, Fransa ile, Rusya ve Avusturya aleyhine gizli bir ittifakın kurulması için politik temaslara kurmak maksadıyla görevlendirilmişti; zira Şehzade Selim, bu iki devleti, Osmanlılar için çok büyük tehlike olarak telakki ediyordu.⁴⁰

Tayin Olunan Elçilere Paye Verilmesi :

Osmanlı elçilerine, görevlerini tamamlayıp döndükten sonra tekrar iade ettikleri yüksek payeler veriliyordu.⁴¹ Elçi seçiminde, sosyal mevkinin önemi yoktu; daha ziyade diplomatik tecrübe ve yabancı dil bilme ilk aranılan şartlardandı. Bu sebeple, Mahmud isimli bir Alman mühtedinin 1459'da ve İbrahim adında bir Polonya'lı müslümanın da 1562 yılında Alman imparatoruna gönderildiği tarihi kayıtlar arasındadır.⁴² 18. Yüzyıldan sonra bunlar Re'isül-küttâb'lar arasından seçilmişlerdir.

Büyük Elçilere, Anadolu veya Rumeli Beylerbeyi ve Orta Elçilere ise Defterdar ve Nişancı payesi veriliyordu ve payelerine uygun bir şekilde sefaret heyeti birlikte gönderiliyordu. Buna en belirgin örnek ise, 1719/20 yılında, Pasarofça Barış antlaşmasından sonra, Rumeli Beylerbeyi payesiyle Viyana'ya gönderilen İbrahim Paşa'ya tayin olunan sefaret heyetidir; Hammer'e göre bu sefaret heyeti 763 kişiden meydana geliyordu.⁴³

38. Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, VIII. Cilt, s. 88-89.

39. Unat, s. 20; Karamuk, s. 115.

40. Unat, s. 21; Uzunçarşılı, İshak Bey makalesi, Belleten, sayı: 5-6, s. 217-46.

41. Karamuk, s. 115.

42. Unat, s. 23.

43. Hammer, GOR, IV. Cilt, s. 173.

Elçilerin ihtişamlı bir şekilde yabancı bir ülkeye girmelerine büyük önem veriliyor ve gösteri amacıyla bunlar, Topkapı Sarayı elçiler hazinesinden, dönüşte iade etmek üzere, çok kıymetli eşyalarla donatılıyordu.⁴⁴ Elçiler tarafından hükümdarlara ve devlet büyüklerine, Sultan ve Sadrazam tarafından verilen hediyeler de, Osmanlının hakimiyet ve azametini ifade eden diğer vasıtalar; kriz dönemlerinde bile, bu diplomatik temsilcilerin muhteşem bir şekilde donatılmalarından feragat edilmiyordu.⁴⁵

Çalışmada Kullanılan Elyazmaların Değerlendirilmesi :

Sefaretname⁴⁶ olarak nitelendirilen Osmanlı elçilerin sefaret raporları, tek tek ele alındıklarında, hem Memoiren (seyahat anıları), hem de Mémoranden (sefaret raporları) anlaşılabilir. Bu raporlar, bizzat elçi tarafından kaleme alındığı gibi, diğer bir şahıs tarafından da, örneğin legasyon sekreteri (Sefaret katibi) tarafından da yazılabiliyordu.⁴⁷ Bir sefaret raporunun, bizzat elçi tarafından mı yoksa ikinci bir şahıs tarafından mı kaleme alındığını tespit etmek zor değildir. Yazarın tespitinde en önemli ve belirleyici olan şey «anlatım tarzı»dır. Bizzat elçiler tarafından kaleme alınmayan sefaret raporlarında,⁴⁸ belirleyici olan «Üçüncü şahıs» anlatım tarzı belirleyicidir ve aynı zamanda raporu kaleme alanın bilgi düzeyi ölçü olarak kabul edilebilir. Bizzat elçinin kendisi tarafından kaleme alınan ve anlatımında «Birinci tekil Şahıs» tarzı kullanılan sefaret raporlarında, elçinin bilgi ve eğitim düzeyi açıkça görülür. Özellikle, elçinin kendinden, hükümdarlar ve devlet adamlarıyla yaptığı hususi görüşmelerinden ve buluşmalarından bahsettiği cümlelerden, bu daha kolaylıkla anlaşılabilir.

Memoiren olmaları yönüyle bu raporlar, kısa bir zaman birimini anlatırlar. Değişik gelişim dönemlerinden sonra, zamanla, içerikleri gittikçe belirginleşen Sefaretname türü ortaya çıkmıştır.⁴⁹

Sefaret raporunun dilinde ve anlatılan konunun seçiminde, sayısı belirli raporlarda, yazarın eğitim düzeyine ve eğilimlerine büyük bir uygunluk arzeden ve göze çarpan farklılıklar görülür. Sefaret süresinin kısa olması ve Batı dünyasına düşünsel uzaklığın sebep olduğu durumdan dolayı

44. Unat, s. 23-30; Karamuk, s. 116.

45. Unat, s. 52-53; Karamuk, s. 116.

46. Bk. Pakalın, OTDS, III. Cilt, s. 138.

47. Pakalın, a.g.e.

48. 1719/20'de Viyana'ya gönderilen İbrahim Paşa'nın sefaret raporu ve 1740'da sınır tespiti için Rusya'ya gönderilen Azak Muhaddidi Meramî Efendi'nin takriri buna örnektir.

49. Karamuk, s. 123.

Fevkalâde Elçiler —envoyés extraordinaires—, konuyu vasitasız olarak, gittikleri ülkelerde edindikleri intibaları sıralamak suretiyle, işler ve çok dikkat çeken olayları ve Osmanlılarca yabancı olan adetleri, garabet olarak anlatırlar; buna karşın, Büyük elçilerin sefaret raporları —ambassadeurs ordinaires— bilinçli olarak yazılıp derlenmiş politik yazılardan meydana gelir.⁵⁰

Mustafa Hattî Efendi'nin sefaret yolculuğunda kısa bir süreyi kapsadığından, (169 gün) ve orijinal metinde de açık bir şekilde ifade edildiği gibi, fevkalâde bir misyon taşıdığından dolayı, onun sefaret raporunu da «Memoiren» —Hatırat, seyahat anıları— olarak değerlendirebiliriz.

Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri mevzuunda şimdiye kadar çok az sayıda çalışma yayınlanmıştır. Bu çalışmalarda, ya belirli bir sefaretname konu olarak çalışılmış veya bütün sefaretnameler genel bir çalışmaya tâbi tutulmuştur. Unat Bey'in ifade ettiği gibi, bu mevzuda en eski çalışma Hammer tarafından yapılmıştır.⁵¹ Hammer, başlangıcından 1774 Küçük Kaynarca Barış antlaşmasına kadar işlediği «Osmanlı Devleti Tarihi» adlı eserinde, Avrupa'lı, Asya'lı ve Afrika'lı devletlerin Bâbiâli'ye ve Bâbiâli'nin de bu devletlere gönderdiği elçilerin listesini alfabetik olarak yayınlamıştır.⁵² Bu listede, Çavuşlar hariç tutulmak kaydıyla, Bâbiâli tarafından değişik 36 yabancı devlete gönderilen 205 Osmanlı elçisinden bahsedilmektedir. Aynı eserde, özel olarak, Mustafa Hattî Efendi'nin hayatını ve Viyana'daki ikametini konu edinmektedir; Elçinin, Avusturya hükümdarı ve Çasarıçesi ile resmi buluşmasını, ziyaretlerini ve gezip gördüğü yerleri de tafsilatlı bir şekilde anlatır.⁵³ Bunun dışında, Hammer'ın adı geçen eserinde, Mustafa Hattî Efendi ile birlikte Viyana'ya gelen ve 82 kişiden oluşan sefaret heyeti ile Avusturya hükümdarı ile Çasarıç'e'ye getirdiği hediyelerin listeleri de eklenmiştir; ayrıca Kayser ve Çasarıç'e'nin, Sultan ile Sadrazama gönderdikleri hediyeleri de liste halinde vermiştir.⁵⁴

Burada Unat Bey'in tafsilatlı bir şekilde hazırladığı eseri de belirtmek gerekir.⁵⁵ Bu eserde, mevcut sefaretnamelerin sayısı 42 olarak verilmiştir; daha önce ise bu sayı 30 kadardı. Eserde, her sefaretname tek tek incelenmiş, muhtevaları hakkında özet halinde bilgiler verilmiştir ve bunları, konu edilen sefaretnamenin, değişik kütüphanelerde bulunan nüshaları ta-

50. Karamuk, s. 124.

51. Unat, s. 1.

52. Hammer, GOR, IX. Cilt, s. 303-334.

53. Hammer, GOR, VIII. cilt, s. 105-106.

54. Hammer, IX. cilt, s. 469-500.

55. Unat, F.R., Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri.

kip eder.⁵⁶ Hidayet Tuncay da⁵⁷ bu konuda çalışmış, fakat bu yazar da, 1730 yılında Viyana'ya gönderilen Re'isül-küttab Mustafa Efendi ile üzerinde çalışma yaptığımız Mustafa Hattî Efendi'yi aynı şahıs olarak değerlendirerek karıştırmıştır; bu yüzden haklı olarak Unat Bey de yazarı eleştirmiştir.⁵⁸ Buna bağlı olarak Hidayet Bey'in ikinci hatası ise, 1730 yılında Viyana'ya gönderilen elçinin kim olduğunun bilinmediğini söylemesidir.⁵⁹

Bu adı geçen iki elçinin sefaretnamelerinin katalog numaralarının verilişinde Unat Bey de aynı hatayı yapmıştır; zira, Mustafa Hattî Efendi'nin sefaretnamesinin bir nüshası, Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitaplığı 843 numarada kayıtlıdır, Re'isül-küttab Mustafa Efendi'nin sefaretnamesi ise aynı kütüphanede 844 numarada bulunmaktadır; numaralar öyle verilmiştir ki, iki sefaretname de aynı zamanda bu iki elçiye aittir.

Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana sefareti mevzuunda Melik İnal'ın da bir seminer çalışması bulunmaktadır; İnal Bey'e göre, 1730 yılında Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçisiyle, 1748'de Viyana'ya gönderilen (Mustafa Hattî) elçi aynı şahıslardır; burada yine bir yanılma sözkonusudur.⁶⁰

Mevcut sefaretnamelerin sayısı farklı bir şekilde verilmiştir; Franz Babinger'e göre bu sayı 26,⁶¹ M. Tahir Bursalı'ya göre 30⁶² ve H. Tuncay'a göre ise 29'dur;⁶³ daha önce ifade edildiği gibi, bu sayı Unat Bey'in fedakâr çalışmaları ile 42'ye yükselmiş ve Prof. Dr. Azmi Süslü Bey'in takdire şayan son çalışmasıyla,⁶⁴ bugün bu sayı 45'i bulmuştur.

Mustafa Hattî Efendi'nin sefaretnamesi, zamanında 'İzzî⁶⁵ tarafından, Osmanlıca matbaa harfleriyle yayınlanmıştır; Tarih-i Gülşen-i Ma'arîf'de

56. Mustafa Hattî Efendi ile alakalı sayfalar 93-97.

57. Tuncay, Hidayet, Sefaretnameler, Tarih zümresi Talebe tezleri, İst. Üniversitesi, No: XVI-142.

58. Unat, 67-97; Tuncay, s. 11.

59. Tuncay, s. 17-18; Re'isül-küttab Mustafa Efendi (Tavukçu Reis) 1730 yılında Sultan I. Mahmud'un cülusunu tebliğ için Viyana'ya gönderilmiştir ve ayrıca Belgrad Barış antlaşmasını (1839) imzalayan murahhaslardandır; Hammer, VII. Cilt, s. 539 ve VIII. cilt, s. 75; SO, IV. cilt, s. 429.

60. İnal, Melik, 18. Asırda El-Hac Mustafa Efendi'nin Avusturya Sefareti, Sömester 5-6, Tarih Disiplini birinci yazılı vazifesi, 1936/37.

61. Babinger, Franz, Die osmanischen Geschichtsschreiber und Ihre Werke, Leipzig, 1927.

62. Bursalı, M.T., Osmanlı Müellifleri, III. cilt, s. 189-190.

63. Tuncay, Hidayet, a.g.e.

64. Bununla ilgili olarak 4 No.lu dipnota bakınız.

65. 'İzzî, Süleyman alîl, Tarih-i 'İzzî, 149-151 ve 190-196. Varak.

bu sefaretten özet bir şekilde bahsedilmiş ve sefaretnamenin aslından alıntı yapılarak yayınlanmıştır.⁶⁶ Seyyid Hakim ise, bu sefareti kısa özet halinde vermiştir.⁶⁷

Gerek İstanbul'daki kütüphanelerde yaptığımız çalışmalar ve gerekse mevcut katalogların taranması sonucunda, sefaretname aslının bulunması mümkün olmuştur ve ayrıca bilinen nüshaların haricinde diğer bir nüshaya rastlanmamıştır.

Burada, mevcut nüshaları tek tek inceleyerek içerikleri hususunda daha fazla malûmat vermeye çalışacağız.

66. İzmirli, İ.H., Tarih-i Gülşen-i Ma'arif, II. cilt, s. 1445-46.

67. Seyyid, Hakim, Tarih-i Seyyid Hakim, 357. V.

BERLİN NÜSHASI

Staatsbibliothek zu Berlin, Nr. 187, Katalog Pertsch, s. 213; bu nüsha BN olarak kısıltılmıştır.

Bu nüsha, «taraf-ı hümayûn-i hazret-i cihândârîden sâbiqa mevqûfâtî olub Nemçe devletine nişâncılıq rütbe-i sâmiyyesiyle elçi ta'yîn buyurılan Hattî Mustafa efendi qullarının taqrîridür» başlığını içermektedir. Yani, 1161/1748 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Mustafa Hattî efendinin sefaret raporunu ihtiva etmektedir.

Raporun başında, Avusturya imparatorluğunun o yıllardaki iç politikası hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. 1a-1b'de Belgrad Barış antlaşmasını ve Kayser VI. Karl'ın ölümünden sonraki Avusturya'nın iç politikasını anlatır. 2b'den itibaren Sefaret raporunun anlatımına başlanır. Sefaret raporu 39b'de son bulur ve bundan sonra iki sayfa daha vardır ve bu sayfalarda, Sefaretnamenin Sadrazama sunuluşu anlatılır ve bunlar sefaretnameyi tamamlayıcı niteliktedir. (40a ve 40b). Bunun dışında, 41a ve 41b, son derece itinasız yazılmış ve Kayser'le Çarice'ye elçinin takdim ettiği hediyelerin listesini kapsamaktadır; 42a'da ise, Türkçe yazılmış bir beytten sonra, kısmen Latince ve kısmen Yunanca yazılmış Arab ay isimleri bulunmaktadır. Metin, Sefaretnamenin ilk sayfalarında tamamen ve 7a'ya kadar ise, kısmen Yunan alfabesiyle yerilmiştir. Sefaretname 44 varaktan oluşmaktadır ve 28,5x16 cm. büyüklüğündedir. Her sayfasında 15 satır bulunan sefaretname güzel Nesih ile yazılmıştır; siyah çizgilerle ve altın rengi çerçeve içinde bulunan sayfaların çevresi, birinci varakta, diğerlerine oranla daha geniştir. Bu nüsha, yukarda sözü edilen tamamlayıcı sayfalar nedeniyle diğer nüshalardan en bariz bir şekilde ayrılmaktadır ve diğer hiç bir nüshada bunlar mevcut değildir. Sefaretnamenin metni yönüyle bu nüsha, Topkapı Sarayı nüshası (TS) ve Yıldız (Y) nüshasıyla hemen hemen aynıdır; yazılış ve ifade farklılıkları, bu eserimize almayacağımız fakat tezimizin orijinalinde verilen edition critique'den verilmiştir.

Bu nüsha :

Bin yüz elli iki senesinde Belgrâd qal'ası qabzâ-i teshîr-i şehriyâr-i 'âlem-gîre dâhil olduqdan sonra..... cümleleriyle başlar ve fe-lillâhil-hamd ve-l-minne hidmet-i me'mûremüz qarîn-i hitâm olmışdur cümleleriyle son bulur.

BASEL NÜSHASI

Prof. Dr. R. Tschudi koleksiyonu, M.VI.153,
BL.29-50, BL olarak kısaltılmıştır.

Bu nüshada, daha önceki nüshalarda olan başlık olmadığı gibi, sefaretname başlangıcında anlatılan Avusturya'nın o zamanki politik iç yapısını anlatan bölüm de yoktur. Sefaretname, elçi Mustafa Hattî Efendi'nin Belgrad'a ulaşması haberi ile başlamaktadır. Elçinin bu göreve atanmasını anlatan ve götüreceği hediyeleri sadrazamdan alışını tasvir eden bölümler noksanlardır.

Başlangıç: «Bundan aqdem âsîtâne-i sa'adetden nühzat ve hareket ve savb-i maqsûde teveccüh ü 'âzîmet olunub...»

Metinde, bir çok yerlerin noksan oluşu, özellikle elçinin uğradığı yerlerin metne alınmaması, bu nüshanın, M. Hattî Efendi'nin sefaretnamesinin kısa bir özeti olduğu fikrini güçlendiriyor. Nesh-Ta'liq olarak yazılan eserin her sayfasında 17 satır vardır ve birinci sayfa 12 satırdan meydana gelmektedir. Bu nüsha 22 varaktır ve sefaretname 22b'de bitmektedir. Son sayfa (23a) ise, muhtemelen, eseri tamamlayan ek sayfaların eksik kalan kısmıdır. Bu sayfada yazar, Sultana dua ve başarı dileklerini ifade etmektedir. Hammer tarafından o zamanın Almancasıyla tercüme edilen bu nüsha, adı geçen tercüme ile mukayese edildiğinde, Hammer'in, tercümede yalnız bu nüshadan faydalandığı görülmektedir.⁶⁸

Bu nüsha da, diğer nüshalar gibi aynı cümlelerle bitmektedir.

68. Hammer, *Osterreichische Zeitschrift für Geschichte und Staatskunde*, No: 27, 28, 30, 31, 50, 79, 80, 86, Viyana Üniversite Kütüphanesi (UB), II, 14.496, a XIV. cilt.

TOPKAPI SARAYI NÜSHASI

Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdad Köşkü Kitaplığı, No : 235, Katalog No. : 1. Cilt, s. 298-929 B. 235, bu nüsha TS olarak kısıtlanmıştır.

Başlık olan «devlet-i 'âliyye-yi ebediyyü l-istimrardan nişâncılıq rütbe-i sâmiyyesiyle Nemçe devletine orta elçilik ile meb'us el-Hâc Mustafâ Hattî qullarınun taqrîridür» cümlesi, BN nüshasıyla aynı değildir ve ayrıca metinden ayrı olarak çerçeve içinde yazılmıştır. Metin tamdır ve 42 varaktan oluşmaktadır; ölçüsü 27,5x16,5 cm'dir. Güzel Nesih kırmasıyla yazılan eserin her sayfasında 15 harekesiz satır bulunmaktadır, yalnız birinci sayfada 9 satır vardır. Önemli kelimeler, yer adları ve özel isimler kırmızı yazılmıştır ve harekelidir. Her satır 8 cm. uzunluğundadır. Tahminen, 18. Yüzyılın ortalarında yazılmıştır.⁶⁹ Sayfa çerçevesi altın rengi, kalın çizgilerden oluşmaktadır, kırmızı deri ciltlidir. Bu nüsha, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisinde zikredilmektedir.⁷⁰

Başlangıç cümlesi : «Bin yüz elli iki senesinde.....»

Bitiş : «Fe-li-İlâhîl-hamd ve-l-minne hizmet-i me'mûremüz...»

YILDIZ NÜSHASI

Üniversite Kütüphanesi, Yıldız yazmaları, No : 270, (V:1-34) ve 274, Y şeklinde kısıtlanmıştır.

Bu nüsha, «devlet-i 'âliyye-yi ebediyyü-l-istimrardan nişâncılıq...» cümlesiyle başlamaktadır ve TS ile aynıdır, yalnız bu bölüm, Y nüshasının aksine çerçeve içine alınmamıştır. Metin tamdır ve 34 varaktan meydana gelmektedir. 27x16 cm. ölçüsündedir. Her sayfada 19 satır vardır, sadece birinci sayfadaki satır sayısı 12'dir. Bu nüsha, 1781/82 yıllarında, Mehmed Ârif tarafından Nesih stilinde yazılmıştır ve kahverengi deri ciltlidir. Cilt kenarları ve kapaklar tezyinatlıdır. Sayfa kenarları altın rengi kalın çizgilerle çevrelenmiştir. 29. sayfadaki şair Nabi'nin beytin etrafı çizgilerle çevrilidir.

Başlangıç : «Bin yüz elli iki senesinde.....»

Bitiş : «Fe-li İllâhî l-hamd ve-l-minne hizmet-i me'mûremüz...»

69. Karatay, F. Ethem, Topkapı Sarayı Türkçe yazmalar Kataloğu, I. Cilt, s. 298.

70. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, IV. cilt, s. 164.

FATİH MİLLET NÜSHASI

Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı, No : 843, FM olarak kısaltılmıştır.

Bu nüshanın metni, BL nüshasıyla aynıdır. Sefaretname metninden önce, yazar tarafından, Avusturya'nın o yıllardaki politik durumu ve bu sefaretin sebepleri hakkında kısa bir bilgi verilmektedir ve diğer nüshalardan ayrı olarak, Sultan I. Mahmud'un Avusturya Kayseri ve Çasariçesine yazdığı mektuplar da eklenmiştir. Bu nüsha da, BL nüshası gibi, elçinin Belgrad'da vasiî olması ile başlamaktadır ve bundan önceki «Hattî el-Hâc Mustafâ Efendi'nin sefâret taqrîri» cümlesi vardır.

Bu nüsha, İzzî tarihinde yayınlanan sefaretname ile tamamen aynıdır, bu da yazarın bu nüshayı değerlendirdiğini göstermektedir.

Başlangıç : «Sefâret-i Hattî el-Hâc Mustafâ Efendi ez-h 'âcêgân-ı divân be-cânib-i Nemçe berây-i te'kid-i mûra'at-i merâsim-i sulh u salâh»

Sefaretname metni ise şu cümlelerle başlamaktadır :

«Bundan aqdem Nemçe Çasârı ve Româ İmparâtorı olan altıncı (Qârlos-ı bi-lâ veled-i zükûr» ve

«Lehü l-hamd ve-l-minne hidmet-i me'mûremüz bu vechle qarîn-i hitâm olmışdur deyü taqrîr eder.»

FM nüshası 27 sayfadan oluşmaktadır ve 16x22 cm. ölçüsündedir. Rıq'a ile yazılmış olup her sayfada 17 satır vardır, yalnız birinci sayfadaki satır sayısı 8'dir; karton kaplıdır.

Sefaretnamenin Karakteristiği ve Değerlendirilmesi :

Diğer klasik sefaretnameler gibi⁷¹ Mustafa Hattî Efendinin sefaretnamesi de, edebi olarak, Gezi-Edebiyatı türüne girmektedir.⁷²

71. Karamuk, s. 124: Yazar, daimi elçilerin sefaret raporlarını, politik yazılar ve fevkalâde elçilerin raporlarını ise seyahat raporları olarak değerlendirilmektedir.

72. Taeschner, F., Die osmanische Literatur, Handbuch der Orientalistik, I. Abt. V/I, s. 331-332.

Çoğu sefaretnamelerde ve diğer Osmanlıca eserlerde, giriş veya başlangıç olarak evvela Allah'a hamd ve sena, ayrıca Hz. Muhammed'e (s.a.v.) salât ve selâm ederek dua edilmesi ve genellikle bunu Padişaha övgü ve duanın takip etmesi alışlagelmiş olmasına rağmen, bu sefaretnamede böyle bir giriş mevcut değildir. Sadece, elçinin, Avusturya Kralı ve Kraliçesinin gönderdiği mektupların Sadrazama tesliminden sonra sefaret raporuna eklemiş olduğu ek sayfada (40b) Padişah için yazılmış bir övgü ve dua vardır. Bize, elçinin kendisi ve gönderildiği devlet hakkında bilgi veren başlık, metinden çerçeve içine alınmış bir halde, ayrı durmaktadır. Bu kısa başlıktan sonra asıl sefaretname metni başlamaktadır ve sefaretname metni dört ayrı bölümde incelenebilir.

Birinci bölüm, 1739 Belgrad Barış antlaşmasından ve Kayser VI. Karl'ın ölümünden sonra, Avusturya'da meydana gelen iç mücadeleler anlatılmakta ve bu sefaret yolculuğunu gerektiren veya mümkün kılan ana sebepler sayılmaktadır. Yine bu bölümde, sefaret yolculuk merasiminin İstanbul'da nasıl başladığını Avusturya Kralı ve Kraliçesine gönderilen Padişah ve Sadrazam mektuplarını ve bunların hediyelerini sadrazamdan nasip aldığını ve kendisine tahsis edilen sefaret heyeti⁷³ ile Cümdi Meydanındaki konağından yolculuğa başladığını ayrıntılı bir şekilde bahseder. Daha sonra, Belgrad'a gelinceye kadar olan uğrak yerleri anılmaksızın, İstanbul'dan çıkıncaya kadar olan yol güzergâhlarını yazar. Belgrad'da, komşu devlet Avusturya'nın resmi temsilcileri tarafından karşılandığı ve Viyana'ya kadar olan yolculukta, kendine refakat edecek subaylarla nasıl yola koyulduğunu anlatır. Bundan sonraki yolculuk sırasında, tarihi bir takım olayları hatırlatan yerler, vilayet ve şehirler tasvir edilir.⁷⁴ Gerek İriğ'de Avusturyalı askerlerin, elçiyi konaktan ayrıldığı sırada, meçlerini çekerek selamlamaları olayı ve gerekse Ösek generalinin, elçinin ilk ziyareti yapması hususunda direktmesi, onu son derece sınırlendirir ve bu olayı detayları ile izah eder ve bu konularda sözünü nasıl geçirdiğini tarif eder.

Generalin davranışını da, dostluğa lâyık olmayan bir davranış olarak nitelendirir. İstanbul'dan ayrıldıktan sonraki yolculuğun anlatımıyla başlayan ikinci bölüm, sefaret heyetinin Viyana'ya görkemli girişinin ayrıntılı izahı ile son bulur. Bu arada, elçiye gayet ilginç gelen, Avusturya Kralı ve Kraliçesinin kıyafet değiştirerek, sefaret heyetinin yemek vermek için mola verdikleri yere gelip onları izledikleri haberi ayrıca belirtilir.

73. Hammer, GOR, VIII. cilt, s. 106; Hammer'e göre sefaret heyeti 82 kişiden oluşmaktadır.

74. Mohaç ovasından geçerken, Mohaç meydan savaşını hatırlar ve Budin şehrini müslüman şehidlerin yurdu olarak tarif eder.

Viyana'ya vasıl olduktan sonra, Avusturya başbakanının verdiği ve elçinin getirdiği hediyeleri ve nâme-i hümâyûnları takdim ettiği resmî kabul, üçüncü bölümde anlatılır. Bu bölümde, bunun dışında, elçinin Avusturya Kayseri ve Çasarıçesi ile, diplomatik özel misyonun en önemli noktasını ifade eden görüşmeleri de ayrıntılı bir biçimde izah edilir. Elçi Mustafa Hattî Efendi, Viyana'daki ikâmeti esnasında zamanını nasıl değerlendirdiğini anlatarak sefaret raporunun anlatımına devam eder; şerefine verilen resmi kabûllerî, nezaket ziyaretlerini, Kayser tarafından güneş tutulması olayını gözetlemek için davet edilmesini, sahnelenen oyunları zevkle seyrettiği Operaya gidişini, kendisine değişik teknik araçların gösterildiği rasathane ziyaretini son derece ayrıntılarıyla ve hayretle tasvir eder. Yine, karşılıklı verilen yemek ziyafetlerinden ve hediyeleşmelerinden bahsetmeyi de unutmaz. Viyana'daki Kayserin yazlık sarayı olan Schönbrunn'u gezdiği esnada, Çasarıçe Maria Theresia'nın çocuklarıyla tanışmasını ve Avusturya'lıların dostane ve samimi muamelelerinin ifade edilmesini yine bu bölümde buluyoruz. Operada buldukları sırada, Kayser'in, elçinin şair olduğunu ve bu sebeple bir şiir yazmasını nezaketle rica etmesini ve bunun üzerine bir dörtlük yazdığını ve Kayserin bunu meclislerine astırdığını kıvançla anlatır; ayrıca bu olayı, Padişahın kerametine yormayı da unutmaz.

Elçinin, Viyana ikâmetindeki izlenimlerin anlatıldığı üçüncü bölümde, Çasarıçe'nin kişiliği hakkında ve Bâbüâli'ye olan hürmet ve sadakâti hususunda bilgiler de mevcuttur. Dönüş için düzenlenen resmi kabulün izahı ile üçüncü bölüm sona erer.

Dönüş hazırlıklarının anlatımıyla dördüncü bölüm başlar ve beraberinde Sultana ve Sadrazama getirdiği hediye ve mektupların teslim edilmesinin izahı ile bu bölüm son bulur. Dönüşteki uğrak yerleri de, gid'ş sırasında uğranan yerler gibi, ayrıntılı izah edilir.

Bu sefaretnâme, zamanın yazı stili için bir örnektir. Klasik Osmanlıcanın son devresi olarak nitelendirilen (1600-1839) bu dönemde, Farsçanın, Osmanlı edebiyatına en yoğun etkide bulunduğu göze çarpar. Dil, özellikle çok süslü ve kibardır; fakat, aynı zamanda edebiyat, kelimelerin ve kavramların aşırı yabancılaşması, Arabça ve Farsça'nın yoğun etkisi yüzünden, sayıları çok az olan bir çevre tarafından anlaşılabilir bir durumdadır.⁷⁵ Nesir edebiyatı, bu klasik dönemde son derece gelişmiştir; özellikle, Vak'a-Nüvis'liğin resmîyet kazanmasından sonra, tarihi literatür önemli mesafeler katetmiştir.

75. Björkmann, W., *Philologia Turcicae Fundamenta*, II. cilt, s. 442-453.

Mülâhaza : Çoğulunda 7 nüshadan oluşmaktadır. Bunların 2'si (BL ve FM) meşhurlardır. Diğer 5 nüshası ise meşhurlardan farklıdır. Mevcut nüshalardan BL ve FM, metin itibariyle tam değildir. Hyparchetypus (altkolbaşı) ve ne de Archetypus'dan (kolbaşı) kopya edilmiştir.⁷⁶ PM nüshasının, elçinin orijinal eserinden ve de sözü geçen tam metinli nüshalardan kopya edilmemesi, aksine, yazarı belli olmayan ve yorumlanmış bir halde neşredilmesi ve içinde bir çok yerin, özellikle uğrak yerlerinin adları ve tariflerinin bulunmadığı BL nüshasıyla kısmen benzerliği sebebiyle, çalışmada esas alınması gereken diğer üç nüsha vardır. Bu üç nüshanın, tamamen birbirine benzemesine rağmen, BN nüshası, diğer iki nüshadan (Y ve TS), elçinin sefaretnameye sonradan eklediği ve sefaret raporu ile birlikte, beraberinde getirdiği mektup ve hediyelerin teslimini anlatan sayfaların mevcudiyetiyle ayrıcalık arz etmektedir. Bundan başka, daha önce de bahsedildiği gibi, bu nüshaya, sefaretnameyi tamamlayan, hediye listesinin bulunduğu sayfalar da eklenmiştir. Ek sayfaların mevcudiyeti, normal olarak bu nüshayı çalışmaya esas teşkil edecek nüsha olarak seçmek için yeterli nedendir.

Fakat, bu nüshanın, Archetypus veya Hyparchetypus olduğunu tespit etmek oldukça güç; aynı zamanda, bu ikisine göre sınıflandırmak da kolay değil. Archetyp veya Hyparchetyp olması muhtemel bir nüshadan kopya edilip edilmediğini de bilemiyoruz. Fakat, bu nüshanın (BN), ek sayfalar sebebiyle yazarın orijinal eseriyle bağlantılı olduğunu, daha doğrusu, yazarın sefaret raporundan geldiğini söylemek mümkün. Hayrete mucip olan şey ise, nüshaların hiç birinin tarihinin olmaması ve yazarın nüshanın sonunda belirtilmemesidir.

(Y) nüshasının dışında, hangi nüsha, ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı bilinmediği için, mevcut nüshalardan hangisinin en eski nüsha olduğunu doğru olarak tahmin etmek mümkün değildir.

Mustafa Hattî Efendi'nin sefaretnamesi nesir olarak yazılmıştır, fakat bir kaç beytle de süslenmiştir.⁷⁷ Yabancı kelimeler, özel isimler ve yer

76. Kavakçı, Y.Z., *İslâm Araştırmalarında Usul*, s. 96-99.

77. Elçi, Kayserin isteği üzerine yazdığı şiiri (23a) da, şair Nabi'nin bir beytini(33a)'da ve ayrıca kendisi tarafından yazılması muhtemel olan bir beyti(31a)'da sayfa kenarında bulmaktayız.

